

ATLAS NÁBOŽENSTVÍ ČESKA¹⁾

Pavla Pánová²⁾

V roce 2017 vydaný atlas kolektivu z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy je, jak autoři uvádějí, po dlouhé době novou publikací zabývající se problematikou náboženství v prostorovém kontextu. Na více jak 200 stránkách tak Tomáš Havlíček, Kamila Klingorová a Jakub Lysák ve spolupráci se Zdeňkem Vojtíškem a Hanou Kopáčovou přinášejí ucelený pohled na religiozitu Česka – jak na vývoj po roce 1989, tak současný stav.

Publikace je rozdělena na tři části – Náboženské vyznání obyvatel Česka, Terénní výzkum náboženské krajiny v modelových územích, Specializované mapy. V každé části jsou mapy doplněny popisem fenoménu, který zobrazují; část terénního výzkumu je navíc obohacena o fotografie sledovaných sakrálních objektů.

První část atlasu je zaměřena zejména na analýzu jak tradičních církví v Česku, tak i alternativních a tzv. imigračních církví a společností. Zdrojem dat jsou výsledky sčítání lidu, domů a bytů (SLDB) z let 2011, 2001 a 1991. Tato část tak obsahuje minimálně jednu tematickou mapu pro každou sledovanou církev a náboženské společenství, včetně celkového stavu všech věřících bez ohledu na příslušnost v roce 2011 a změn mezi dekadami. Jednotlivá náboženství jsou rozdělena do kapitol, každá kapitola je doplněna popisem sledovaného jevu, včetně informací o daném náboženství. Samostatné kapitoly jsou věnovány také problematice neinstitutionalizovaných věřících a osob bez náboženského vyznání.

Druhá část publikace představuje terénní výzkum náboženské krajiny provedený ve vybraných modelových územích. Každému z deseti modelových území je věnována samostatná kapitola, která obsahuje informace o území, včetně fotografií sakrálních objektů. Tematické mapy v této části atlasu zobrazují umístění

jednotlivých objektů v daném území, včetně jejich rozdělení podle typu a stavu objektu a informace o období vzniku.

Poslední část atlasu je souborem specializovaných map zachycujících vztahy mezi religiozitou a vybranými socioekonomickými a demografickými jevy. Sledované jevy jsou vyjádřeny nejen kartogramy a kartodiagramy, ale také například pomocí dat ve čtvercové síti.

Data využitá pro tvorbu map vychází z několika zdrojů, z nichž převládají údaje Českého statistického úřadu (ČSÚ), zejména ze sčítání lidu, domů a bytů 2011. Jak autoři správně upozorňují, v SLDB 2011 byla otázka na náboženské vyznání dobrovolná a vyplněná pouze o něco málo víc než polovinou obvykle bydlících na území Česka. Autoři si toto omezení uvědomují, je proto překvapující například sdělení: „V období mezi SLDB 1991 a 2011 došlo ke snížení počtu věřících téměř o polovinu ze 44 % (1991) na 22 % (2011), a tím i k nárůstu sekularizačních tendencí ve společnosti.“ Smysl porovnání dvou souborů dat s takto odlišnými vstupními parametry (podíl obyvatel s nedeklarovanou náboženskou vírou – 16 % v roce 1991 a 45 % v roce 2011) je tak přinejmenším diskutabilní. Autoři se s tímto omezením vypořádali využitím modelu, který pro účely analýzy označuje obyvatele bez uvedené náboženské víry za nevěřící. Zcela se tak opomíjí, že mezi těmito obyvateli mohou být i věřící, kteří v roce 2011 pouze využili možnost neodpovědět na dobrovolnou otázku.

Všechny kapitoly první části atlasu obsahují v úvodu podrobný popis daného náboženství, včetně informace o současném stavu, vývoji a regionální diferenciaci. Vybrané kapitoly jsou pak vhodně doplněny grafy, popř. tabulkami. Pro soubor map v první části a některé z map třetí části atlasu nebyl příliš vhodně zvolen popis správních úvodů obcí s rozšířenou působností (SO ORP) – k bodovým znakům vyjadřujících počet věřících, popř. přírůstek nebo úbytek

1) Havlíček, T. – Klingorová, K. – Lysák, J. *Atlas náboženství Česka: The atlas of religions in Czechia*. Praha: Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3794-5.

2) Český statistický úřad, Přírodovědecká fakulta Ostravské univerzity, kontakt: pavla.panova@czso.cz.

počtu věřících v první části a vybrané sledované jevy v třetí části atlasu, jsou přiřazena čísla, která nahrazují názvy jednotlivých SO ORP (informaci o očíslování lze nalézt v úvodu, seznam se nachází v zadní části atlasu). Jejich umístění pod bodovým znakem (výjimkou jsou oblasti bez věřících) však čtenáři naznačuje, že se jedná o absolutní číslo vázané k danému jevu, tedy například přesný počet příslušníků dané církve. Vhodně vybrané je naopak jednotné barevné schéma, které umožňuje velice jednoduché a rychlé porovnání sledovaných jevů v celé první části publikace.

Druhá část atlasu, zaměřená na výsledky terénního výzkumu, je přehledně rozdělena do deseti kapitol obsahujících podrobné popisy modelových území, na kterých je patrná výborná znalost dané lokality. Zařazení fotografií sakrálních objektů pak dává čtenáři zajímavý vhled do religiozity území – lze si všimnout například stavu objektů a jejich okolí, nebo případných ozdobných předmětů, jako jsou svíčky nebo květiny. Ke každému modelovému území byly zvláště vytvořeny tematické mapy. Bodové symboly na mapách nesou informaci nejen o poloze, ale také o typu, stavu a stáří objektu. Snahou o obsažení většího počtu informací v jednom znaku mapy mírně ztrácí na čitelnosti. Naopak tlumené barvy podkladových map usnadňují orientaci v mapě. Přehlednost map také zvyšují vhodně vybrané a umístěné výřezy území. Informace o stáří objektu je bohužel poněkud zmatečná – autoři hovoří o stáří objektu, ale podle legendy se jedná spíše o období výstavby. Objekty se rozdělují na dvě skupiny – před 1989 a po 1990 – v analýze tak chybí dva roky.

V třetí části publikace představují autoři velice zajímavé výsledky analýz vztahů mezi religiozitou a vybranými socioekonomickými, demografickými a prostorovými ukazateli. Hned v první kapitole je originální formou rastru 5x5 km znázorněna regionální diferenciací sakrálních objektů, zde dělených na drobné a větší sakrální objekty. Využití čtvercové sítě přináší nový pohled na rozmístění sledovaných objektů – neplatí zde omezení hranicemi administrativních jednotek. Délka hrany čtverce je ale vzhle-

dem k velikosti území Česka poměrně velká, zbytečně se tak ztrácí část informací, zejména pro čtverce s malým počtem objektů. Ostatní tematické mapy pak přinášejí informaci o sledovaném jevu formou vhodně zvolených kartogramů a kartodiagramů.

Každá z kapitol je opět doplněna popisem sledovaného jevu. Podrobnost popisu se mezi kapitolami liší, zejména v detailu informace o postupu zpracování a definici sledovaných jevů. Například kapitoly týkající se vztahu religiozity a nezaměstnanosti, popř. zaměstnanosti, sledovaný jev jednoznačně definují, vztah religiozity a cizinců je naopak přinejmenším nejasný. Autoři poněkud nesrozumitelně operují s pojmy cizinec, mateřský jazyk a národnostní složení. Není zde vysvětleno, proč autoři považují osoby s vybranými mateřskými jazyky (slovenština, ruština, vietnamština, ukrajinština) za cizince a z jakého důvodu předpokládají, že se osoby s daným mateřským jazykem identifikují jako příslušníci daného národa. Na místě by proto byl podrobnější popis.

Na Atlasu náboženství Česka tak lze ocenit zejména vyčerpávající obsah, kdy autoři na omezeném počtu stran dokázali poskytnout velké množství informací o sledovaném jevu formou, která je přehledná a lehce pochopitelná jak mezi odbornou, tak laickou veřejností. Atlas je zajímavý také tím, jak se od sebe odlišují jednotlivé části – ať už jde o metodu sběru dat, nebo kartografickou reprezentaci – a zároveň působí jednotně a bez problémů vytvářejí jeden celek.

Graficky je atlas zpracován na vysoké úrovni. Pozitivní je také dvojjazyčnost publikace, kdy jsou české texty doplněny anglickými – atlas tak může oslovit širší publikum. Velice kladně můžeme hodnotit zařazení výsledků terénního výzkumu, které atlas obohatily podrobnými analýzami vybraných území a přiblížily čtenářům konkrétní příklady prolínání náboženství se skutečným životem. Všechny mapy jsou, až na drobné nedostatky, zpracovány profesionálně. Atlas náboženství Česka je tak nepochybně velkým přínosem pro všechny zájemce o problematiku náboženství v Česku.

SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ PRAHY: MĚSTO NA PRAHU 21. STOLETÍ¹⁾

Tomáš Kostelecký²⁾

Praha je jediné české město dostatečně velké na to, aby mělo smysl zkoumat vývoj a změny sociálního prostředí na jeho teritoriu a zjištěné srovnávat s tím, co lze pozorovat v jiných evropských velkoměstech. Neobyčejná dynamika vývoje sociálního prostředí v Praze po roce 1989, ve městě, které má specifickou sociální historii a geografickou strukturu, ale které je zároveň stále více integrované do globálních sítí a je stále více vystavené globálním trendům, dává výzkumníkům unikátní příležitost pro takovou analýzu.

Autoři recenzované knihy, výzkumní pracovníci a studenti afilovaní s Urbánní a regionální laboratoří na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, v úvodu uvádějí, že jejich kniha je další z řady publikací zaměřených za mapování a analýzu vývoje našeho hlavního města z pohledu sociální geografie. Od předešlých publikací vzniklých na tomto pracovišti se liší především svým primárním zaměřením na samotné město Prahu a její vnitřní diferencovanost. Ačkoliv je kniha metodologicky postavena na empirických, z části případových, studiích, které mají z různého pohledu analyzovat jednotlivé aspekty vývoje sociálního prostředí, začíná úvodem, který si klade spíše teoretické otázky. V této zajímavé úvodní části se editoři Martin Ouředníček a Jana Jíchová zamýšlejí nad tím, jak byl vývoj měst v bývalých socialistických státech studován po roce 1989, a kladou si otázku, zda a do jaké míry bylo vhodné nekritické přejímání teoretických konceptů vzniklých zobecněním empirických pozorování ve velkých městech ve vyspělých západních zemích (jako jsou třeba komercializace, gentrifikace,

segregace, ghetoizace, suburbanizace, brownfields, urban sprawl, ...) a jejich používání při analýze reality post-socialistických měst. Upozorňují rovněž na to, že samotné užívání termínu post-socialistické město v kombinaci s předpokládaným procesem postupného „přibližování se“ měst v bývalých socialistických zemích situaci v západních městech, vytváří představu o vývojové trajektorii, u které jenom dostatek času na změny musí nutně vést ke konvergenci mezi městy na obou stranách bývalé železné opony. To zároveň v některých případech svádí výzkumníky k soustředění na analýzu jevů, které nejsou v Praze a jí podobných středo- a východoevropských městech podstatné a, což je horší, k přehlížení jevů a procesů, které jsou mimořádně relevantní, ale nejsou v západní odborné literatuře teoreticky ani empiricky zpracovávány, protože nemají na Západě analogie. Jako příklad autoři uvádějí spíše mikrolokální charakter sociálně-prostorových nerovností (liší se spíše dům od domu než čtvrt od čtvrti) zvětšující pravděpodobnost vytváření sociálně smíšených komunit nebo třeba skutečnost, že pražská sídliště jsou sice urbanisticky a morfologicky podobná západoevropským projektům sociálního bydlení, ale jsou od nich naprosto odlišná jak sociálně tak etnicky, takže jejich problémy jsou navzájem téměř neporovnatelné.

Následující kapitoly knihy ukazují, jak si autoři knihy představují takovou empirickou analýzu oproštěnou od přílišného vlivu „importovaných předpokladů“. Druhá kapitola analyzuje minulost i současnost prostorové diferenciací věkové struktury obyvatelstva Prahy, a to jak na úrovni celého města, tak v případové studii lokality Novodvorská, pro kterou je typická stárnoucí populace, ve které se soustřeďuje na studium důsledků demografických změn na mikroúrovni. Třetí kapitola se věnuje analýze různých typů kriminality

1) Ouředníček, M. – Jíchová, J. (eds.) 2017. *Sociální prostředí Prahy: město na prahu 21. století*. Praha: Academia, 248 s. ISBN: 978-80-200-2729-0.

2) Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., kontakt: tomas.kostelecky@soc.cas.cz.

a jejímu vývoji po roce 2010. Je přínosná především proto, že ukazuje možnosti a omezení různých metodologických postupů měření prostorových vzorců kriminality při použití různých teritoriálních jednotek sledování. Čtvrtá a pátá kapitola jsou zajímavé tím, že k analýzám „tvrdých dat“ zaměřených na zkoumání sociálně-prostorových struktur přináší i empirické zkoumání sociálního klimatu, tvořícího se v interakcích osob z různých sociálních skupin především ve veřejném prostoru (Holešovice), respektive ve vztazích mezi obyvateli s různým státním občanstvím (lokalita Hůrka). Autoři těchto kapitol doplnili obvyklé metodologické nástroje sociálních geografů o metody typické pro jiné společenské vědy, především pozorování, rozhovory, dotazníkové šetření atd. Šestá, sedmá a osmá kapitola se od ostatních trochu odlišují nejenom tím, že jsou všechny zaměřeny na analýzu vývoje komerční suburbanizace, ale také tím, že ve svém teritoriálním zaměření již překračují administrativní hranice Prahy. První z trojice zmiňovaných kapitol zkoumá rozmístění pracovních příležitostí na území Pražského městského regionu a jejich změny za posledních cca 30 let. Kapitola dokládá zachování dominantního postavení historického jádra jako území s největší hustotou pracovních příležitostí a vnitřního města jako prostoru, v němž je koncentrován největší absolutní počet pracovních příležitostí. Zároveň ovšem přesvědčivě ukazuje růst počtu pracovních příležitostí ve vnitřní i vnější suburbánní zóně, tedy jistou dekoncentraci pracovních příležitostí, a zároveň upozorňuje na vzrůstající počet pracovních míst, které nejsou jednoznačně prostorově lokalizovatelné. Druhá z trojice kapitol se soustředí na analýzu vývoje komerční suburbanizace z hlediska využití ploch ve vnitřní i vnější suburbánní zóně, doplněnou o případové studie tří suburbánních obcí s mohutným rozvojem komerčních ploch a vysokým růstem počtu

pracovních příležitostí. Poslední z trojice kapitol je případovou studií rozvoje komerčních aktivit v oblasti pražského letiště, které vedou k vytvoření klastru pracovních příležitostí tak velkého, že má svůj vlastní dojížděkový areál a začíná se svými funkcemi podobat tomu, co se v západní geografické literatuře popisuje jako edge city.

Ačkoliv jsou jednotlivé kapitoly knihy tematicky, teritoriálním zaměřením i stylově navzájem dosti odlišné, takže kniha působí spíše jako kolekce studií o Praze a jejím nejbližším zázemí než jako ucelená kniha napsaná s od počátku jasným plánem a předem promyšlenou strukturou, rozhodně stojí za to si publikaci přečíst. Empirické části studií jsou většinou velmi zajímavé, mnohdy v českém kontextu originální. Někdy čtenáři poskytují potvrzení toho, co už dopředu tušil, jindy jsou pro něj jejich zjištění překvapivá a nutí ho zamyslet se nad svými vlastními předpoklady. Za nejcennější na celé knize považuji teoretické zarámování z pera jejich editorů, protože upozorňuje na něco, co je mimořádně významné a v české společenskovední literatuře dosti opomíjené. A to je nutnost kritického uvažování nad koncepty a teoriemi, které sice mohou být ve „světové odborné debatě“ dominantní, ale mohou být v řadě případů ve skutečnosti spíše odrazem specifického vývoje zpravidla ve velkých městech v anglosaských zemích než teoretickým zobecněním skutečně globálních trendů. Proto nemusejí vždy nutně přinášet užitek při snaze o pochopení jevů a procesů, které lze pozorovat v naší společnosti. Autoři se přitom nepokouší prosazovat ideu „národní unikátnosti“ a netvrdí, že vývoj sociálního prostředí našeho hlavního města je zcela neporovnatelný s tím, co lze pozorovat jinde. Naopak se o srovnávání a zasazování výsledků svých empirických studií do mezinárodního kontextu snaží. A dělají to způsobem, který je obohacením českého sociálně-vědního bádání.